

МІСЦЕ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ У СУСПІЛЬНІЙ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

З початком входження України до світової спільноти, а відповідно – й до світового духовного, культурного та релігійного простору основні загальносвітові характерні риси і тенденції в духовній сфері почали активно впливати на формування масової свідомості, культури і загального духовного простору нашої держави. Це має виразний прояв у соціально-інтеграційних та соціально-дезінтеграційних тенденціях і процесах, які істотно впливають на загальний стан громадської та побутової культури. Різні аспекти зазначеного питання вже знаходили своє відображення у науковій літературі [1–5; 9]. Проте залишається актуальним подальше соціально-філософське дослідження окремих складових духовної інтеграції соціуму, визначення місця релігійної свідомості у суспільній ідентичності сучасного суспільства, зокрема в умовах урбанізованого середовища у порівнянні зі світовими тенденціями, визначення їх місця у національно-культурному контексті.

Соціально-економічна модернізація суспільства планувалася як перехід від тоталітарних структур до демократії, ринкової економіки та інформаційної свободи, яка проте ввійшла у суперечність з культурними і релігійними традиціями, цілями й цінностями, з національним характером. Тому українське суспільство охопила криза колективної та індивідуальної ідентифікації, серед причин якої можна вважати зіткнення культурних потоків традиційної й постмодерної культури, коли суспільство практично миттєво (в історичному часі) перейшло у стан ідеологічного вакууму [9, с. 116, 117]. Криза, деструкція та заміна суспільних ідеологічних систем відбувається через своєрідні «кризу адекватності» старих ідейних засад у інтерпретації та легітимзації буття, а тотальний характер цих криз разом із суспільно-економічними перетвореннями формує ситуацію «соціально-культурної травми» [10].

У нинішньому становищі світоглядного вакууму об'єктивно почали формуватися нові інтегруючі структури, пов'язані з культурою, світськими святами, серед яких вагоме місце належить і релігії [6, с. 80]. В Україні актуалізація релігії і релігійної свідомості відбувається в умовах перевищення темпами соціодинаміки адаптивних можливостей людини. Тому відбувався різкий суспільно-світоглядний поворот не лише до релігії, а до містики, езотерики, та інших білярелігійних утворень, формувалася загалом нова релігійна, побутова і святкова культура. При цьому деякі прояви сучасного стану громадської побутової культури на пострадянських теренах, зокрема і в Україні, викликають певне занепокоєння у дослідників. У зв'язку з цим існує реальна небезпека

здійснення такого сценарію інтеграції України до європейського та світового простору, який передбачає відмову від національних духовних традицій [5, с. 30].

Важливу роль у подібній трансформації духовного простору сучасності відіграють процеси урбанізації суспільства, що сприяє поширенню специфічної урбаністичної культури. Місто трансформувало традиції, віддалило людину від природи, вмістивши її у світ антропогенних предметів, спричинило анонімність та нетривалість контактів, що сприяло трансформації традиційних моральних норм і санкцій та зумовило зменшення ролі традиційної релігії та всього комплексу духовних цінностей [8, с. 23].

Процеси індустріалізації, що прискорилися в другій половині ХХ століття, зруйнувавши звичаї, пов'язані зі старими формами виробництва, змінивши звички споживання, відірвавши трудівників від їх ґрунту, релятивізували культуру як середовище: сьогодні інформація і різноманітність способів її передачі сприяють посиленню абстрактної раціоналізації колективного життя в цілому. Усе це призвело до «створення досить ефективного світу думок – нової фігури культури як горизонту» [7, с. 207]. Тобто, сучасне індустріалізоване місто формує секулярно-інтернаціоналізований варіант масової свідомості і, відповідно, спосіб життя, морально-психологічну атмосферу та ціннісні орієнтації, автономні від впливу традиційної релігії та церкви, хоча, при цьому сфера релігійної свідомості не залишається поза суспільними процесами. Тому внаслідок дії багатьох чинників внутрішнього та світового масштабу в релігійній сфері об'єктивно складаються передумови для появи релігійних інтерпретацій нових явищ світового соціокультурного процесу.

Про це свідчить і конкретна динаміка прояву релігійних процесів в Україні, яка має статево-вікові, соціально-професійні та регіональні особливості. Зокрема, спостерігається помітна залежність між релігійним самовизначенням особистості та умовами її виховання у сім'ї, у тому числі і в регіональному аспекті. Так на західній регіон в цілому припадає найменший відсоток загальної кількості нетрадиційних релігійних громад України, що пов'язано із більшим вкоріненням релігійних традицій виховання порівняно із центральними та східними індустріалізованими районами держави [3, с. 15, 96–98].

В даному контексті, основними суспільними небезпеками, пов'язаними з поширенням нових релігійних рухів виступають імовірно негативної трансформації свідомості членів неорелігійних організацій, особливо тих, які практикують тоталітарні способи ідеологічного та організаційного керівництва з перспективами серйозних правових конфліктів із суспільством, можлива політизація неорелігійних структур і, як наслідок, у граничному варіанті – розірваність з попередньою духовною традицією. З іншого боку, соціально-демографічна характеристика членів сучасних неорелігійних громад свідчить про те, що більшість її прихильників складає молодь віком до 29 років, а також особи з високим рівнем освіти, інтелігенція та студентство [3, с. 28].

Висновки. Таким чином, протиріччя між характером і глибиною змін у соціально-економічній і політичній сферах українського суспільства та процесами у духовній сфері досягли значних контрастів, дисбалансу, не сприяючи гармонізації загальносуспільних та індивідуальних інтересів, фіксуючи потенційну конфліктність нинішньої моделі розвитку. Суспільна система, долаючи

нерівноважний стан багато в чому шляхом самоорганізації, виробляє низку відповідних адаптаційних інструментів та механізмів, які відіграють інтегруючу роль і протидіють протилежним тенденціям. Однією з таких інтегруючих тенденцій є релігійний чинник загалом, і зокрема, феномен неорелігій, а також ряд складових суспільної та побутової культури, зокрема, святової. Майбутнє традиційних культурних інститутів за цих умов в значній мірі буде залежати від їх адаптаційних можливостей і, зокрема, здатності реінтерпретації традиційних цінностей та конструктивного і органічного включення їх у сучасний національно-культурний контекст з урахуванням загальносвітових тенденцій.

Література

1. Академічне релігієзнавство / [М. Ю. Бабій, А. М. Колодний, Б. О. Лобовик та ін.] ; під ред. А. М. Колодного – К. : Світ Знань, 2000. – 864 с.
2. Грабовець О. В. Релігія як соціальна технологія консолідації соціуму / О. В. Грабовець, Ю. Яковенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 3. – С. 111–122.
3. Дудар Н. П. Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади) / Н. П. Дудар, Л. О. Філіпович. – К. : Наукова думка, 2000. – 132 с.
4. Єленський В. Є. Релігійність в українському суспільстві. За матеріалами соціологічних досліджень / В. Є. Єленський // Людина і світ. – 2001. – № 10. – С. 20–25.
5. Курочкін О. Нові горизонти святової культури України / О. Курочкін // Університет. – 2007. – С. 23–38.
6. Митрохин Л. Н. Религиозная ситуация в современной России / Л. Н. Митрохин // Социологические исследования. – 1995. – № 11. – С. 79–81.
7. Полікарпов В. С. Лекції з історії світової культури / В. С. Полікарпов – Харків : Вид-во «Основа», при ХДУ, 1990. – 223 с.
8. Религия в век научно-технической революции / [ред. В. И. Гараджа, О. Клар]. – М. : Политиздат, 1979. – 184 с.
9. Рязанова Л. С. Релігійне відродження в Україні: соціокультурний контекст / Л. С. Рязанова – К. : Біла Криниця, 2004. – 239 с.
10. Штомпка П. Социальное измерение как травма / П. Штомпка // Социологические исследования. – а) 2001. – № 1. – С. 6–16; б) 2001. – № 2. – С. 3–12.

УДК 930.1 (045)

О. П. СКИБА

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ОСМИСЛЕННЯ КОСМОСУ НА ШЛЯХУ ОСВОЄННЯ ВСЕСВІТУ

Початок третього тисячоліття і небачений досі науково-технічний прогрес розширив межі впливу людської діяльності на природу і Всесвіт і поставив ряд важливих проблем, від вирішення яких залежить майбутнє людства. Сучасна

людина все більше занурюється у штучний, не пов'язаний з природою, створений нею самою раціонально-технічний світ. Тому сьогодні все частіше звучать заклики взаємодії, пошуки гармонійного співіснування людини і Космосу.

Як відомо слово "космос" пов'язують з двома словами грецького походження: словом "kosmos", що в перекладі означає організований світ, Всесвіт та словом "kosma", що в перекладається як краса [4, 5]. Тобто, Космос у давніх греків постає як втілення порядку, гармонії і краси, як організоване єдине ціле, що є протилежністю Хаосу. Вживається слово "космос" у найрізноманітніших значеннях: для позначення зовнішньої гармонійно організованої будови, для позначення внутрішньої соціальної структури, особливо політичної (Геродот), стосовно поведінки індивіда (у значенні "дисципліна") і т. д. [2, с. 13]. Як бачимо давні "любители мудрості", не задовольняючись міфологічними відповідями на поставлені проблеми, пропонували свої науково-філософські концепції, що відповідали їхньому рівню знань. Однією з таких концепцій є ідея єдності Всесвіту. Так у Платона ми зустрічаємося з ідеєю космосу як з результатом впорядкованої діяльності деміурга. У філософії мислителя Всесвіт постає як єдина, жива, вічна і досконала сфера, що має душу і рух. Стоїки під категорією "космос" розуміли повноту буття, досконалий всеосяжний сутність світу. Тобто, античний космос був керований космічним Розумом, та створений наддушевною і надрозумною першоєдністю [2, с. 29]. Як бачимо, з самих перших кроків зародження цивілізації людина інтуїтивно відчувала свою єдність зі світом, розглядаючи людину і світ (природу) як єдине ціле. Людина поставала як мікрокосм, що може існувати лише в гармонії з Всесвітом.

У середньовічній філософії акценти дещо зміщуються: космос і природа постають як творіння Бога, що стоять безмірно нижче свого Творця. Космос, як втілення гармонії і порядку, є залежним від Бога і без нього перетворився б на Хаос. Тобто, матеріальний світ є створеним і його необхідно подолати. В епоху Відродження зародилися і поширювалися нові ідеї пов'язані з іменами М. Кузанського, що відстоював космічну єдність світу і Бога (як вищої монади); М. Коперника про кулясту форму Землі і рух навколо своєї осі. Зовсім несподівано прозвучала пантеїстична концепція Дж. Бруно у якій розглядається ідея про множинність населених світів, проблема безкінечності Всесвіту, його динамічної єдності і рівноваги, проблема співвідношення і гармонійного співіснування людини (як мікрокосму) і Всесвіту (як макрокосму). Отже, епоха Відродження пропонує свій ідеал впорядкованого і гармонійного безкінечного Космосу, що значно відрізняється від його розуміння в епоху Античності та Середньовіччя.

Розвиток наукового пізнання сприяв розвитку і еволюції ідей про Космос. В епоху Нового часу, коли на перший план у філософії виходять проблеми наукового пізнання, починає формуватися раціоналістичні традиції осягнення Всесвіту. У зв'язку з цим, А. Койре відмічав, що "зруйнування Космосу" і як наслідок зникнення з науки усіх заснованих на цьому понятті міркувань призводить до вироблення сучасного раціонального світорозуміння... [3]. Формування механістичної картини світу, поява наукових методів пізнання сприяли розвитку і становлення природничонаукового напрямку філософії